

Bereczki András

NÉPI DEMOKRÁCIA VAGY HARMADIK ÚT? Finnország sorsdöntő évei (1944–1948)

A finn történelem 1944–1948 közötti szakaszát *a veszély éveinek* szokták nevezni. A kelet- és közép-európai gyökeres fordulat szele Finnországot is megcsapta, sorsa azonban mégis másként alakult a későbbiekben, mint például Lengyelorszáé vagy Magyarorszáé.

Hogyan jött létre az ún. finn út? Milyen céljai voltak Sztálinnak Finnországgal, és milyen szerepet szánt ezekben a finn kommunistáknak? Hogyan folytathat sikeres politikát egy kis demokratikus ország egy katonai szuperhatalom, egy totalitárius diktatúra közvetlen szomszédságában?

Ha választ keresünk a fenti kérdésekre, egészen 1939-ig vissza kell nyúlnunk, hogy megérthessük az előzményeket.

Az adott korszak finn fejlődésének vázlatos áttekintése során sok hasonlóság, párhuzam adódik Magyarország és a többi népi demokrácia történetével. Az időközben leereszkedő vasfüggöny évtizedekre megszabta hazánk lehetőségeit, Finnországnak azonban megmaradt a viszonylagos mozgási szabadsága. A két út közötti különbség értékelése ezért érdemel különleges figyelmet.

*

Az Molotov–Ribbentrop-paktum és a hozzá tartozó titkos jegyzőkönyvek aláírása után Sztálin sem tétlenkedett. A Hitlertől kialakított érdekszférát ütközőzóna kialakítására használta fel. Szovjet katonai bázisokat és kölcsönös segítségnyújtási szerződést erőltetett a balti országokra, ami a következő évben a bekebelezésükhöz vezetett.

A finn kormány hiába nyilvánította ki semlegességét, ez nem győzte meg Sztálint. Aki nem az ő oldalán állt, azt ellenségének tekintette, főleg akkor, ha a közvetlen szomszédságában volt.

Az ún. téli háború kirobbanását Sztálin és Molotov a finn népfelkelésnek nyújtott segítségnek próbálta álcázni. Finn emigráns kommunistákból álló bábkormányt kívántak hatalomra segíteni, amely stratégiai kérdésekben maradéktalanul kiszolgálja a szovjet célokat, s ennek biztosítására bevezeti a szocializmust. Finnország szovjetizálásáról (bekebelezéséről) azonban nem volt szó.

Az elszánt finn ellenállás, melynek során a finn munkások fegyverrel a kézben védtek országukat a „világforradalommal” szemben, továbbá a gyorsan változó világpolitikai helyzet miatt a Kreml megelégedett biztonságpolitikai igényeinek kielégítésével, egy időre lemondott ideológia céljairól.

A téli háborúval Sztálin csak azt érte el, hogy Finnország, amely nagy áldozatok és területi veszteség árán őrizhette csak meg függetlenségét, semleges helyett ellenséges or-

szággá lett. A több mint 400 000 menekült, az elvesztett területek, valamint az újabb szovjet követelések miatti fenyegetettség Finnországot is belesodorta a Szovjetunió elleni háborúba, melyet a finn vezetés a téli háború folytatásaként értelmezett. A finnek nem álltak a nemzetközi jog szerinti kötelező jellegű szövetségben a németekkel. Katonai és politikai kérdésekben a finn vezetés önállóan döntött.

Az elcsatolt területek visszaszerzését követően a finnek stratégiai okokból elfoglalták Kelet-Karjalát is, de a német követelés ellenére sem támadták meg Leningrádot és más, stratégiaileg fontos északi területeket. A finn hadseregben finnországi zsidók is harcoltak, akiknek semmilyen megkülönböztetésben sem volt részük, sőt az egyik alakulatukat a németek majdnem ki is tüntették.

Juho Kusti Paasikivi, a befolyásos politikus sorsdöntő hibának tekintette a hadbalépést, s 1943 elején már Moszkvában tárgyalt a békelehetőségekről. 1943 végén Teheránban Sztálin megbizonyosodott arról, hogy Rooseveltt és Churchill a finn ügyben politikai megoldást sürget, és bármilyen feltételbe belemennek, ha Finnország független marad.

1944 elején a finn kormány még nem fogadhatta el Sztálin fegyverszüneti feltételeit, mert Németország túl erős volt, s egy meggondolatlan kilépési kísérlet végzetes következményekkel járhatott volna. 1944 júniusában megindult a szovjet offenzíva a karjalai földszorosnál. Moszkva ekkor már feltétel nélküli megadást követelt, Németország pedig szövetségi szerződést, a további fegyver- és élelmiszer-szállítások fejében. A finn katonák megállították a szovjet előrenyomulást, s ezzel időt nyertek a diplomataik számára. A szovjet vezetés 3 hét múltán ismét beérte korábbi feltételeivel, s így szeptember 19-én életbe léphetett a fegyverszünet.

Miért nem szállta meg a Szovjetunió Finnországot, kihasználva túlerejét? A finn hadsereg még mindig erős volt, a katonai megoldás túl lassú és költséges lett volna. A téli háború katonai tanulságai is élénken éltek még Sztálinban, aki 1943 novemberében Teheránban ki is mondta, hogy az a nép, amelyik ennyire elszántan harcolt a szabadságáért, megérdemli, hogy komolyan vegyék. Sztálin tisztelte a kemény ellenfeleket. Katonai siker esetén is hosszú partizánháborúra lehetett számítani. Ugyanakkor folyt a „versenyfutás” Berlin mielőbbi eléréseért, másra kellett az idő és a hadsereg. A Kremlnek minden bizonnyal nem is állt szándékában Finnország megszállása, az összpontosított támadás inkább csak a német hadvezetés megtévesztését szolgálta.

A nyugati szövetségek már korábban kifejezésre juttatták, hogy szívesebben látnának egy független Finnországot, de ugyanakkor gyakorlatilag elismerték a Szovjetunió jogát a Molotov–Ribbentrop-paktum aláírása után megszerzett területekre.

A fegyverszüneti egyezmény (1944. szeptember 19.)

Az 1940-es határok visszaállításán kívül a Szovjetunió magának követelte – a nikkeltől miatti fontos – Petsamót (Pecsengát) északon, délen pedig bérleti szerződés alapján a porkkalai flottatámaszpontot (50 évre). A Helsinkéhez közel eső, idegen hatalom bir-

tokában lévő támaszpont gyengítette Finnország szuverenitását. Részleges leszerelést kellett végrehajtaniuk, ugyanakkor ki kellett úzni a németeket Észak-Finnországból. A Szovjetunióknak fizetendő jóvátétel összege 300 millió dollár volt, ami az 1938-as árfolyam szerint gyakorlatilag 5–600 millió dollárt tett ki. A finn gazdaság ugyanakkor viszonylag ép maradt, nem kellett eltartania egy megszálló hadsereget is.

A szerződés politikai cikkelyeket is tartalmazott: például a kommunista párt engedélyezését, a háborús bűnösök megbüntetését, a fasiszta szervezetek és propaganda betiltását. A finn kormány azonnal bizonyítani kívánta, hogy késlekedés nélkül teljesíti a feltételeket, ezért több mint 400 szervezetet tiltottak be. Finnországban egyébként jelentéktelen volt az 1930-as évek végén a szélsőjobboldal szerepe és támogatottsága, a szélsőségektől idegenkedő finn nép körében nem örvendett népszerűségnek a fasiszta (nemzetiszocialista) ideológia.

A fegyverszüneti feltételek betartását a döntő többségében szovjet tisztokból álló Szövetséges Ellenőrző Bizottság kezdte felügyelni, melynek élére az az Andrej Zsdanov került, aki utolsó külföldi útján Észtországot „csatlakoztatta” a Szovjetunióhoz. Zsdanov finnországi kinevezése mutatja, hogy Finnország nem volt érdektelen a Szovjetunió számára.

A fegyverszüneti egyezmény nem tartalmazott politikai rendszerváltásra irányuló követeléseket, de Finnországon kívül és belül sokan valószínűnek vélték – még maga Carl Gustaf Emil von Mannerheim elnök is –, hogy az ország bolsevizálása elkerülhetetlen. Finn javaslatra segítségnyújtási egyezményről is tárgyaltak (1945 elején), de ekkor szerződés még nem született.

A háború után, 1944-ben Finnország katonailag nem omlott össze, területe – az északi Lappföld kivételével – nem vált háború martalékává.

A fegyverszünet megkötése nagy könnyítést jelentett, de az újrakezdés politikailag nagyon nehéz helyzetben indult, hiszen nem számíhattak semmilyen külső erőtevéző támogatására. Finnország csak szellemi tőkével rendelkezett. Igaz, gyakorlatilag ugyanazok a politikusok köthettek fegyverszünetet a Szovjetunióval, akik korábban is irányították az országot. A háború legnehezebb időszakasaiban is megmaradt a parlamentáris demokrácia, érvényben maradt az alkotmány, és a demokratikus intézményrendszer is tovább működhetett. A társadalmi és politikai folytonosság megőrzése olyan eredmény volt, amely nem sikerült egyik „vesztes oldalon” harcolt államnak sem, de még a „győztes oldal” mindegyik országának sem.

A parlament képes volt a gyökeres fordulat végrehajtására. Míg az 1944 szeptember előtti finn külpolitikát a Szovjetunió nagyhatalmi politikája és a kommunizmus elleni külső támasz keresése határozta meg, ebben a helyzetben azt kellett megemészteni, hogy Finnország a Szovjetunió befolyási övezetébe tartozik. Minden alkalmat meg kellett ragadni a mozgástér tágítására a fegyverszüneti szerződés feltételeinek szorító béklyójában. Meg kellett győzni Sztálint, hogy Finnország érti, figyelembe veszi és kielégíti a szovjet biztonságpolitikai szempontokat.

E politika megvalósításához olyan politikusokra volt szükség, akik a zavaros időkben is képesek voltak a higgadt helyzetelemzésre, ismerték a Szovjetuniót, a birodalmi gon-

dolgodási módot és annak logikáját. A kritikus időkben megadták Finnországnak az ilyen politikusok Mannerheim, és még inkább Paasikivi személyében.

Finnország helyzete Jaltában alig került szóba, mivel nem volt megszállt ország, s így az ottani megegyezések nem voltak döntőek Finnország jövőjét tekintve.

Közvetlenül a háború utáni időszakot Finnországban ideológiai harc és belpolitikai erőpróbák jellemezték. Gyakoriak voltak a tömeggyűlések, tüntetések, amelyekkel a baloldal kívánta demonstrálni megnövekedett erejét. A háború alatt a kommunisták nem tömörültek más pártokkal együtt ellenállási mozgalmakba, mert ilyen mozgalmak nem léteztek. Így a Finn Kommunista Párt (Suomen Kommunistinen Puolue – SKP) nem állhatott egy évekig tartó szervezőmunka eredményeként létrejött mozgalom élére, hogy aztán később még az emlékét is kisajátítsa magának. 1941 és 1944 között a finnországi kommunisták nem részesültek a Szovjetunió támogatásában.

A Szovjetunió célja – legalábbis a háború végéig – egy éles belső küzdelmektől mentes Finnország, amely független, de baráti politikát folytat keleti szomszédjával. A háború után Sztálin folytatta a háború végén megkezdett finnországi politikáját: támogatta Paasikivit. A finn munkásosztály pedig, amely a háború alatt nem állt a Szovjetunió mellett, azzal róhatta le az internacionalista kötelességét, hogy a konzervatív beállítottságú Paasikivit és a kormányt támogatta a fegyverszüneti egyezmény betartásában.

Paasikivi külpolitikáját összhangba kívánta hozni a társadalmi erőviszonyokkal, hogy így biztosítsa az ország függetlenségét.

Az újra engedélyezett kommunista párt vezetése nem került a moszkvai emigránsok kezébe, hanem a nemzeti vonal maradt domináns. Olyan emberek álltak a párt élén, akiket Moszkva nem ismert, s így nem is bízott bennük. Zsdanov kezdetben nem állt közvetlen kapcsolatban a finn kommunista párttal, és anyagi támogatást sem nyújtott neki. Az SKP egyébként mindenben szeretett volna hasonlítani kelet-európai testvérpártjaihoz. Célja egy népi demokratikus ország létrehozása volt. Ezt először a baloldal egységesítésével, majd egy olyan széles népi demokratikus népfront megalakításával kívánták elérni, melybe bevonták volna a polgári pártokat is, hogy később ezen népfront „élére állva” valósítsák meg céljaikat. 1944 októberének végén a kommunisták kezdeményezésére magalakult az SKDL (Suomen Kansan Demokraattinen Liitto), a Finn Népi Demokratikus Unió, amely a kommunistákon kívül a szociáldemokrata párt (Suomen Sosialidemokraattinen Puole – SSK) belső ellenzékének egy részét és más kisebb baloldali tömörülések választási szövetségét jelentette.

Az SKP tervei végrehajtásában nem támaszkodhatott egy megszálló hadseregre. Önbizalma és a demokratikus hagyományok miatt általában törvényes, demokratikus módszereket használt. A Kreml kezében az SKP olyan tartalékmegoldásnak számított, melynek akkor növekedett meg a szerepe, amikor a Szovjetunió feltétlenül érvényre kívánta juttatni akarátát. Maga a párt a belső ellentétek és a vezetés bizonytalansága miatt nem vált egységes, dinamikus párttá.

Paasikivi 1944 novemberétől állt a finn kormány élén. Realitásérzékére Sztálin már korábban felfigyelt, és utalt rá, hogy hozzá hasonló embereket szeretne látni a finn vezetésben. Paasikivi bevette a kormányba a kommunistákat, hogy így ellenőrizhesse és

mérsékelhesse tevékenységüket. A balti országok szovjetizálása volt az intő példa, hogy ha a kommunisták elzárkóznak az együttműködéstől, az a Szovjetunió fegyveres beavatkozását vonja maga után.

Mind Paasikivi, mind a kommunisták olyan kényszerű, ideiglenes szövetségest láttak egymásban, akitől az átmeneti időszak után meg lehet szabadulni. Mindkét fél tudta, hogy politikája élvezzi a Kreml támogatását, Paasikivi háború alatti tevékenységét azonban jobban ismerték, mint a kommunistákét.

A kormány támogatásával megalakították a Finnország–Szovjetunió Társaságot, mely Paasikivit választotta elnökéül, aki így ellenőrizhette annak tevékenységét. A társaság így nem lett trójai faló, hanem az állami külpolitika eszközévé vált.

A háború utáni első választások (1945. március)

A szovjet bizalmatlanság eloszlátásához személyi változásokra volt szükség az országgyűlésben. Ezért közvetlenül a választások előtt Paasikivi javaslatot tett arra, hogy a háború alatti vezető politikusok és az ismertén németbarátok ne induljanak a választásokon. Olyan összetételű parlamentre volt szükség, amelynek politikájában megbíznak a Szovjetunió és a nyugati szövetségesek, ám Finnország függetlensége és nemzeti önrendelkezése mégis csorbíthatatlanul megmarad.

A legtöbb szavazatot a szociáldemokraták, az SKDL és az agrárpárt kapta, így ők alkottak kormánykoalíciót. A túlnyomórészt kommunistákból álló SKDL sikeresen szerepelt, de az országgyűlés többségét a hagyományos pártok alkották.

A szociáldemokraták és az agrárpárt együttműködése a kommunistákkal külpolitikai indíttatású volt, ideológiailag nem sodródtak a népi demokrácia felé. Az SKP – a várokozások ellenére – nem aratott elsöprő sikert, de mivel kellő mértékben képviselve volt a parlamentben és a kormányban, a demokratikus játékszabályok betartása is sikerrel kecsegtethetett.

A szovjet megszállástól félők a választások után sem nyugodtak meg, mivel a belügyminiszteri tárca, sőt az állambiztonság vezetése is kommunista kézbe került. Az elért sikerek ellenére az SKP mégsem volt képes a döntő fordulat motorjává válni. Nem tudtak széles körű tisztogatást kierőszakolni, így a hivatalok személyi állománya csak kis mértékben cserélődött ki.

Mannerheim elnök lemondása után a kommunisták által is támogatott Paasikivi lett az elnök, az új miniszterelnök pedig Mauno Pekkala (SKDL). A népi demokrácia eljövételét azonban ez sem segíthette elő. Az állandó propagandaharc ellenére a sajtó megmaradt „óvatosan szabadnak”, s nem vált a kommunisták véleményformáló eszközévé. Az SKP nem tudta kihasználni az SSK válságát sem. Nem sikerült olyan „kriptokommunistákat” beépítenie a szociáldemokrata vezetésbe, akik tevékenyen hozzájárulhattak volna a két párt egyesítéséhez.

Az SKP vezetése egyre inkább elszakadt a tagságtól. Más testvérpártokhoz hasonlóan tekintélyuralmi módszer alakult ki náluk, a fordulat végrehajtásához azonban nem ren-

delkeztek sem belső, sem külső erőforrásokkal. Az agrárkérdésben sem győzedelmeskedett álláspontjuk, mely gyakorlatilag megszüntette volna a gazdaságilag független parasztságot.

A háború után kb. 300 finn kommunista érkezett Finnországba illegális úton, hogy megerősítsék az SKP-t „megbízható” káderekkel, de a párt vezetése nem került át a kezükbe, sőt a belügyminiszter még a finn állampolgárságot sem adta meg elvtársainak. Yrjö Leino belügyminisztert állandó támadások érték pártján belül. Őt tartották a „demokratikus fejlődés” fékezőjének, aki nem értette sem a sztálinizmust, sem a Szovjetunió politikáját, sőt még a skandináv demokrácia és a jogállam támogatására is hajlandó volt. Leino azzal felelt a vádakra, hogy Finnországban be kell tartani a finn törvényeket.

1946 nyarán valódi tömegmozgalom bontakozott ki, mely többek között államosítást és a hivatalnokok lecserélését követelte, de csak szerény eredményeket ért el. Eközben a kormány részéről dinamikus lépések történtek a társadalmi és gazdasági feszültség feloldására.

A Kreml számára egy esetleges finnországi államcsínynél fontosabb volt, hogy fennmaradjon a belső rend, és a finn háborús jóvátétel teljesítése maradéktalanul biztosítva legyen. A Szovjetunió tehát támogatta a finn kapitalizmust annak legnehezebb óráiban. A sztrájkokat egyébként a kommunisták is elleneztek.

Az állambiztonság sokakat alaptalanul letartóztatott: igaz, ez távolról sem érte el a kelet-európai mértéket, de a törvénytisztelő finnekben ez is nagy visszatetszést keltett. A kommunisták vezette mozgalom ellen ugyanolyan parlamentáris-demokratikus „népfront” érlelődött, mint a '30-as években a szélsőjobboldal ellen.

A kommunista szándékok végrehajtását a parlamentáris demokrácia alapjának szilárdsága akadályozta meg, amit az összes polgári párt és a szociáldemokraták is egyértelműen támogattak. Az SKP kezdeti önbizalma egyre fogyott, mivel Kelet-Európa országaiban látványos átalakulások történtek, de a finn változásokból hiányzott az átütő erő. 1947 őszén az SKP is magáévá tette a „két út tanát”, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy Finnországnak a népi demokráciák oldalára kell állnia, és az imperializmus, vagyis a „nyugati tábor” ellen kell küzdenie. Ezek a célok cseppet sem nyugtatták meg Paasikivit.

A szovjet vezetők többször is hangsúlyozták, hogy a Finnországgal szemben folytatott politikájuk gyakorlata megegyezik más kelet-európai országokéval. Zsdanov 1947-ben Magyarország és Románia mellett Finnországot is a megingathatatlanul a demokratikus fejlődés útjára lépett országok közé sorolta.

Köztes állapot

A Szovjetunió bizalmának megnyerését szolgálta az elcsatolt területekről Finnországba menekültek végleges letelepítése, ami bizonyította, hogy a finnek belenyugodtak a háború végeredményébe.

1945 közepén robbant a hír, hogy a finn hadsereg leszerelésekor kb. 30 000 fő számára fegyvereket rejtettek el a legfelsőbb vezetés tudta nélkül, hogy egy esetleges szovjet megszállás esetén sikeres partizánháborút vívhasanak. Mindez természetesen ellentétben állt a szovjet–finn fegyverszüneti szerződés szövegével. Ha a Szovjetunió formális okot keresett volna a fegyveres beavatkozásra, akkor azt most tálcán kínálták neki. Paasikivi azonban határozott fellépésével és bírói ítéletekkel ügyesen elsimította az ügyet.

A „háborús bűnösök” elítélése presztízskérdés volt a Szovjetunió számára, hiszen az ítélet kimondásával az 1941–1944 közötti finn hivatalos politikát nyilvánították elhibázzottnak. Zsdanov a finnek tudtára adta, hogy amennyiben nem születnek ítéletek, vagy azok túl enyhék lesznek, az a finn nép vesztét jelentheti.

Finnország élén a háború alatt demokratikusan választott vezetők álltak, akiket politikai döntéseikért elítélni alkotmányellenes volt, a Kremlnek azonban bizonyítania kellett, hogy mások felelősek a háborúért. Végül is 8 korábbi politikai vezetőt ítélték el Finnországban, 3-tól 10 évig terjedő börtönbüntetésre. Azzal, hogy az ügyet gyorsan és diszkrétan kezelte, Paasikivi elérte Finnország helyzetének megszilárdulását. Az elítéltek 3 év után kegyelemben részesültek.

Finnország kül- és belpolitikai megerősödésének egyik alappillére a végleges békeszerződés aláírása volt, melyre Párizsban került sor 1947 elején. A finn delegáció nem törődött bele megadóan az előre megszabott feltételekbe. A finn külügyminiszter, Carl Enckell valódi tárgyalásokat és engedményeket kért bátor hangvétellű beszédében. Erre Molotov rendkívül élesen reagált, helyettese, Visinszkij pedig öklével az asztalt verve újabb háborúval fenyegetőzött, ha a finnek a továbbiakban is felvetik a béketárgyaláson a határok kérdését.

A szovjet vezetésben nagy visszatetszést keltett, hogy a külügyminiszter kéréseit a kommunisták és a népi demokrácia hívei is támogatták. A szovjet megszállás lehetősége annyira kézzelfoghatóvá vált, hogy a londoni és a washingtoni kormány felszólította állampolgárait, hogy hagyják el Finnországot. A finnországi zsidók egy része is eladta vagyonát, és Svédországba költözött.

George Marshall gazdasági segélytervezetét 1947 nyarán terjesztette elő. Finnország gazdasági helyzete feltétlenül szükségessé tette a segély felvételét, ugyanakkor a Szovjetunió az európai országok szuverenitása elleni támadásként értelmezte azt. Paasikivi utolsó pillanatban adott válaszában „fájó szívvel” visszautasította a párizsi meghívást, mivel kívül kívánt maradni a nagyhatalmak közötti konfliktuson. Válaszával sikerült mindkét felet kielégítenie: nem ment Párizsba, de továbbra is kaphatott amerikai kölcsönöket.

A Szovjetunió a Marshall-segélyt kompenzálандó létrehozta a Kominformot. Az SKP bizonytalan helyzetét jól tükrözte, hogy a Kominform nem vette fel tagjai közé.

Az SKP sikertelen politikájával kapcsolatban a bolgár Dimitrov is véleményt nyilvánított 1946-ban: „Finnországban lassan halad a demokrácia. Mi már 2700 (2900) embert kivégeztünk, és 10 000-en ülnek börtönben.”

A „finn út” kibontakozása

Az 1947 végén megtartott önkormányzati választások már nyilvánvalóvá tették, hogy csökkent a baloldali pártok befolyása. A kudarc jeleit a kommunisták a szovjet megszállás elmaradásával, a tisztogató sikertelenségével és azzal magyarázták, hogy a nép „tévesen” szavazott. Igaz, önkritikusan megjegyezték, hogy az SKP-nak eddig nem sikerült finn pártként szerepelnie.

Az államosítás sem folytatódott nagy léptekkel, ennek fő akadálya a háborús jóvátételei kötelezettség és a Szovjetunióval folytatott kereskedelem volt. A szovjet gazdasági vezetők részvényfelvásárlással nem tudták megvetni a lábukat Finnországban. A finn ipar elutasította a beavatkozási kísérletet, sőt vegyesvállalatok alakítását is.

A békeszerződés aláírása és a hidegháború elmélyülése arra készítette a Szovjetuniót, hogy a szomszédos országokhoz fűződő kapcsolatait egyezményben rögzítse. Finnországra 1948 februárjában került sor, amikor Sztálin levélben egy Magyarországgal és Romániával kötendő szerződéshez hasonló ajánlást tett fel. Paasikivi tudta, hogy milyen veszélyekkel jár a szerződés elfogadása, de elutasítása is, ezért ismét időhúzó taktikát választott. A közben kitört berlini válság és a harmadik világháború közeli kirobbanásának reális lehetősége arra kényszerítette Sztálint, hogy a szerződéstervezet finn változatát fogadja el.

A szerződésben lefektetett katonai kötelezettségek csak Finnország területére korlátozódtak, a segítségnyújtást konzultációnak kellett megelőznie, és a feleknek azonos véleményen kellett lenniük a támadás veszélyességét illetően. Finnország így kívül maradt a nagyhatalmak közötti vitákon és konfliktusokon, amivel gyakorlatilag elismerték a finn állam különleges helyzetét és semlegességi törekvéseit.

Paasikivi eltökéltségében az is közrejátszott, hogy maga mögött tudhatta az USA gazdasági és Nagy-Britannia morális támogatását. Londonban valójában nem is (csak) Finnorszáért aggódtak, hiszen még a legfelsőbb brit katonai vezetésben is meg voltak győződve arról, hogy Finnország is előbb vagy utóbb teljesen szovjet függésbe kerül. A „felszabadított Európa” eszméje csak illúzió maradhatott. A fő kérdés Skandinávia sorsa volt. Ha engedik, hogy Finnország „elvesszen” anélkül, hogy a nyugati hatalmak bármit is tennének érte, akkor ennek következményei a skandináv államokra sorsdöntőek lehetnek. A brit vezetés emlékezetében pedig még élénken élt, hogy milyen következményekkel járt Norvégia német megszállása a II. világháborúban.

A fordulat éve

A finn–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírása azt eredményezte, hogy Finnország kívül maradhatott a hidegháború közvetlen feszültségi zónáján. Az egyezmény tárgyalásának idején zajlott le Csehszlovákiában a kommunista hatalomátvétel, s Finnországban is elterjedt a hír, hogy a prágaihoz hasonló államcsínykísérlet készül az április 26-ról 27-re virradó éjszakán. Ezekre a tervek

mindeddig nincs kézzelfogható bizonyíték, bár az SKP levéltárából valóban eltűntek a kritikus napokra vonatkozó anyagok. Szinte hisztérikus hangulat uralkodott el az országban, sokan attól tartottak, hogy akármilyen kisebb konfliktus is a Szovjetunió beavatkozását vonhatja maga után.

Az SKP-nak valószínűleg nem voltak konkrét tervei, az SSK pedig közreműködött az indulatok szításában, hogy lejárássa a kommunista pártot. Az SKP-ellenes közhangulatot Paasikivi a saját céljaira használta fel, és nemsokára a belügyminiszter is lemondásra kényszerült. A lemondás ellen tiltakozó sztrájkok ellenére kezdetét vette a kommunisták látványos háttérbe szorítása.

A kialakulóban lévő finnországi tömegmozgalomban nyugati megfigyelők a prágai események megismétlődését vélték felfedezni. Finnország sorsdöntő belpolitikai fordulata akkor kezdődött, amikor a kelet–nyugati kapcsolatok a mélypontra süllyedtek. Újra nekrológok születtek Finnországról, de a kedélyek nemsokára lehiggadtak, és Paasikivi folytatta alaposan átgondolt politikájának valóra váltását.

A szociáldemokraták még a júliusra kiírt országgyűlési választások előtt kiléptek a három párt szövetségéből. A szovjet nagykövet hiába jelentette be, hogy az SKDL kérésére elengedik a megmaradt jóvátétel felének visszafizetését, a választások kimenetelét ez már kevésbé befolyásolta. Az SKDL (így az SKP is) további sorsukat érzékenyen érintő vereséget szenvedett.

Paasikivi az SSK-nak adott kormányalakítási lehetőséget, így mintegy rájuk bízta a „piszkos munkát”. Az SKDL kiszorult a kormányból, és nemsokára az állambiztonságot is feloszlatták.

Ez a fordulat kivívta a Kreml rosszállását, de külpolitikai szinten nem mérgeztette el a szovjet–finn kapcsolatokat. A Szovjetunió a törvényes finn kormánnyal intézte ügyeit, még ha az nem is volt a legszimpatikusabb a számára.

Sztálin, Paasikivi és az SKP

A téli háború idején Paasikivi azon kesergett, hogy minden sokkal egyszerűbb lenne, ha a „bolsevikok csak imperialisták lennének, de van egy ideológiai céljuk is, a kommunizmus, ami a Szovjet Birodalmat összetartó erőnek tűnik”. Mikor Sztálin újra hajlandó volt tárgyalni a hivatalos finn kormánnyal, s elvetette a rögtönzött felállított Kuusinen-bábkormányt, mintha az sosem létezett volna, Paasikivi megértette, hogy mégiscsak a birodalmi érdek a döntő, minden más másodlagos. Erre építette teóriáját, amely kiállta a történelem próbáját. A kommunizmus, az ideológia csak kiszolgálója volt a nagyhatalmi politikának. Olyan rituálé, amellyel mindent meg lehetett magyarázni. A Kreml erőfeszítései elsősorban nem a társadalmi rendszer megváltoztatására irányultak.

Sztálin jól ismerte Finnországot, itt ismerkedett meg Leninnel, többek között ő adta meg a függetlenséget Finnországnak, s ugyanő indította meg a téli háborút is. A világháború alatt Moszkva célja a Németország fölötti katonai győzelem volt és a nyugati

határok biztosítása egy széles ütközőzóna felállításával, nem pedig a forradalom exportja, tehát a nacionalizmus fontosabb volt az internacionalizmusnál.

A háború után már lehetőség nyílt arra, hogy a birodalom biztonsági szempontjait a végtelenségig kielégítő rendszert biztos alapokra helyezték. A generalisszimusznak még nem voltak konkrét tervei, nem rendelkezett pontos forgatókönyvvel.

A Vörös Hadsereg felügyelete alatt álló, stratégiai fontos országokban szocialista rendszert vezettek be, ami gyakorlatilag sztálinista diktatúrát jelentett. Más területek nem voltak annyira fontosak, ha nem veszélyeztették a Szovjetunió biztonságát. A Baltikumot kíméletlenül szovjetizálták, mert már 1940-ben a Szovjetunióhoz csatolták, és Leningrád védelme szempontjából is rendkívül fontos volt ez a terület. Finnország megszállására nem került sor, mert 1944 nyarán megállították a szovjet előrenyomulást, és azért sem, mert stratégiai szempontból külön állt a Nyugattól. A szovjet katonai hegemonia Európában biztosította a Szovjetuniót Finnország felől, annak ellenére, hogy a Vörös Hadsereg nem állomásozott a határ mindkét oldalán.

Finnország megőrizhette függetlenségét, mert kielégítette a Szovjetunió biztonsági és védelmi elvárásait (Leningrád). Paasikivi elnök higgadt helyzetelemzése és Sztálin belé helyezett bizalma voltak Finnország eltérő fejlődésének előzményei. Ha Sztálinnak szándékában állt is a finn politikai rendszer tartós megváltoztatása, a fegyverszünet aláírása után már nem volt sürgős neki. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság finnországi tevékenysége is megmutatta, hogy Sztálin nem kívánt olyan eszközökkel beavatkozni Finnország belügyeibe, mint ahogyan például Lengyelországban tette.

Nem is volt ok a beavatkozásra, hiszen kezdetben úgy tűnt, hogy minden ugyanúgy „halad” Finnországban is, mint Magyarországon vagy Bulgáriában: Finnország nem volt ideológiai probléma. Ebben nagy része volt Paasikivi egyes politikájának is.

Amikor Sztálin 1948-ban „szorosabbra akarta vonni a gyeplőt” – Finnországra is ugyanolyan szerződést akart erőltetni, mint más kelet-európai országokra –, akkor a finn kormány ellenállt. A robbanásig feszült világpolitikai helyzetben Sztálinnak meg kellett elégednie északnyugati határainak biztosításával. Zsdanov csalódottan meg is jegyezte ugyanabban az évben: „Hibát követtünk el, hogy nem foglaltuk el Finnországot. Minden rendjén ment volna, ha elfoglaljuk.”

1948-ban Dimitrov egy beszédében még kiemelte, hogy a népi demokráciák legjellemzőbb ismertetőjele a Szovjetunióhoz fűződő jó kapcsolat, nem pedig a belső társadalmi rendszer. A gyakorlat azonban mást mutatott. A Szovjetunió és a népi demokráciák között szerkezetileg ugyanolyan kapcsolat jött létre, mint Szovjet-Oroszország és köztársaságai között. Az akkori „szerződéseknek” most a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések feleltek meg, kiegészítve még különleges gazdasági és kulturális egyezményekkel. A Moszkva-központú rendszer vonzásába Finnország is beletartozott. Sztálin finnekkel szembeni politikáját végül is totalitárius és bürokratikus szemlélete szilárdította meg.

Paasikivi a fegyverszüneti szerződéstől kezdve következetesen dolgozott Finnország jogi státusának megerősítésén, úgy, hogy az ne álljon ellentétben a Szovjetunió érdekeivel. Ez a következetes vonalvezetés értette meg Sztálinnal és Molotovval az 1948-as tár-

gyalásokon, hogy Finnország nem engedhet bizonyos alapvető érdekeiből. Látván, hogy a finn delegáció nem enged, a Kreml volt kénytelen engedni, s Molotov ezt így fogalmazta meg: „Nem akarunk többé semmiféle problémát Önökkel, nem akarunk harcolni Önök ellen, maradjanak velünk szemben barátságosak és ugyanakkor erősek, ne kezdjenek semmilyen zavart keltő revánspróbálkozásba, és mi megengedjük, hogy maguk intézzék a saját dolgaikat.”

Finnország háromszor került végveszélybe 1939 és 1948 között, háromszor mert elmentmondani a Szovjetunióknak. 1939-ben a téli háborút megelőzően, 1944 nyarán, mikor Sztálin feltétel nélküli fegyverletételt követelt, és 1948-ban, a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási tárgyalások idején. A szuperhatalom szorítása mindhárom alkalommal megtörhette volna a finn ellenállást, de a finn katonák elszántasága, az ügyes diplomácia, a finn demokrácia ereje és a világpolitika alakulása mindannyiszor közbeszólt. Sztálinnak mindig valamilyen más, fontosabb problémával kellett megküzdenie, nem volt ideje „megfenyíteni” a makacs finneket, akik földrajzilag egyébként is távol estek a legfontosabb eseményektől.

Az angol és amerikai kormány megértette és támogatta Paasikivi politikáját. Mivel Moszkva nem ellenezte a finn–amerikai gazdasági kapcsolatokat, azok jelentősen fejlődtek. Az Egyesült Államoktól kapott hitelek, nyersanyagok és gépek nélkül – egyes vélemények szerint – a finnek képtelenek lettek volna eleget tenni jóvátételi kötelezettségeiknek. Ennek elmaradása esetére Zsdanov a gyárak megszállásával fenyegetőzött. A finn vezetés egyetlen esetben sem tartotta szükségesnek, hogy a nyugati hatalmakra támaszkodjon a háború utáni finn–szovjet kapcsolatok újjáépítésében.

Amikor elkerülhetetlennek látszott, Paasikivi hajlandó volt fájdalmas áldozatok meghozatalára is: például a németek kiűzésére Lappföldről; a korábban a finn hadseregben harcolt észt és más balti önkéntesek kiszolgáltatására a Szovjetunióknak. De az elnök maga mögött tudhatta az egész finn nemzetet és a demokratikus intézményrendszert. Megértette, hogy Oroszország és a Szovjetunió teljesen más, mint a Nyugat, más politikát kell vele folytatni, és mások a játékszabályok.

*

Az SKP stratégiája, taktikája és helyzetelemzéseiből bebizonyították, hogy forradalmiságban egyetlen más kommunista párt mögött sem maradt le, de a többi finnországi párt fejlettebb és szilárdabb volt a parlamentarizmus és demokratizmus szempontjából, mint a hasonló pártok Kelet-Európában.

Az SKP kevésnek érezte az erejét ahhoz, hogy egyedül kísérelje meg végrehajtani terveit. A párttagok többsége elkötelezte magát a parlamenti módszerek mellett. A kommunistáknak végül meg kellett elégedniük azzal, hogy Paasikivi távol tartotta Finnországot a trumanizmustól, de jó kapcsolatokat épített ki a Nyugattal. Az SKP legfőbb feladata a Szovjetunió politikájának támogatása maradt. A háború után az addig-addig várta az alkalmas időpontot és a külső segítséget céljai megvalósításához, míg végül minden alkalmat elszalasztott a hatalom megszerzésére. A munkásmozgalom erőssége azon-

ban arra kényszerítette a kormányt, hogy maga hozzon olyan szociálpolitikai intézkedéseket, amelyeket a gazdaság állapota még nem engedett volna meg. Így Finnországban nem alakult ki forradalmi helyzet, éppen ellenkezőleg: jóléti állam született. Sztálin csak akkor támogatott volna egy államcsínyt, ha az gyorsan és zökkenőmentesen megy végbe. Ehhez azonban hiányoztak a feltételek.

Paasikivi politikája eloszlatta a Kreml aggodalmait, a kapitalista finn gazdaság működése pedig a Szovjetunió számára is előnyökkel járt. A semlegesség Finnországnak eredmény, Ausztria számára viszont az örök semlegesség vállalása volt az ára annak, hogy elhagyják az országot a megszálló csapatok – írta Max Jakobson.

Paasikivi naplójában nagyon érdekes levélrészletet találhatunk, amely érzékletesen példázza, hogy a politikus tisztában volt azzal, mitől kell országát megóvnia: „A Szovjetunió-beli államkapitalizmus engem nem rémiszt annyira, de a szellemi szabadság hiánya és az a fojtogató szellemi atmoszféra, mely a Szovjetunióban uralkodik, számodra, számomra és a finn nép számára képtelenség lenne. Ettől félek. De az a fejlődés, amely Svédországban és a többi északi országban is végbemegy, engem egyáltalában nem rémiszt meg.”

Felhasznált irodalom

- Milovan ĐILAS: *Találkozások Sztálinnal*, ford. Radics Viktória, Magvető, Budapest, 1989.
 Lauri HAATAJA: *Demokratian opissa. SKP, vaaran vuodet ja Neuvostoliitto*, Helsinki, 1988.
 Max JAKOBSON: *Finnország. Mítosz és valóság*, Minerva, Budapest, 1990.
 Osmo JUSSILA: *Suomen tie 1944–1948: miksi siitä ei tullut kansademokratiaa*, Porvoo, 1990.
 Osmo JUSSILA: *Terijoen hallitus 1939–1940*, Juva, 1985.
 Seppo MYLLYNIEMI: *Baltian kriisi 1938–1941*, Keuruu, 1977.
 J. K. PAASIKIVEN *Päiväkirjat 1944–1956*, I., szerk. Yrjö Blomstedt – Matti Klinge, Juva, 1985.
 Tuomo POLVINEN: *Jaltasta Pariisiin rauhaan. Suomi kansainvälisessä politiikassa III: 1945–1947*, Juva, 1981.
 Hannu RAUTAKALLIO: *Suomen suunta 1945–1948*, Helsinki, 1980.
 Jukka TARKKA – Allan TIITTA: *Suomi. Seitsemän vuosikymmentä kansakunnan elämästä*, Helsinki, 1987.
 Seppo ZETTERBERG: *Suomen historian pikkujättiläinen*, Porvoo, 1987.